

G CONSELLERIA
O MEDI AMBIENT,
I AGRICULTURA
B I PESCA
/

30
S'Albufera
de Mallorca
PARC NATURAL

L'albufera

de Joan Rosselló de Son Fortesa

Kiel Perelló
2 Feb 2018

Dià Mundial de les 70s hords

L'albufera

de Joan Rosselló de Son Fortesa

Lluita de Braus i La Badia Llevantina, dos relats del recull Tardanies.

Edició de l'Editorial Moll
(Col·lecció Illes d'Or, 37), 1949. Palma

Portada: Dibuix al carbó de Joan Rosselló de Son Fortesa del seu amic Francesc Rosselló, gentilesa de l'Ajuntament d'Alaró,

Contraportada: Fotografia de Gabriel Perelló

PRÒLEG

Lluita de braus i *La badia llewantina*, els dos relats de Joan Rosselló de Son Forteza (Alaró, 1854 – Palma, 1935) reunits en aquest aplec, varen ser inclosos al llibre *Tardanies*. Es tracta d'un recull que veié la llum a les pàgines del setmanari *Sóller* entre els mesos d'abril de 1912 i de 1914. Joan Rosselló, propietari rural i bon coneixedor del món de la pagesia, hi vol plasmar la grandesa d'un món salvatge, ignorat per les elits intel·lectuals ciutadanes. Aquestes dues proses, dos dels textos més reconeguts de l'escriptor alaroner, palesen les tendències oposades entre les quals oscil·la la seva obra: d'una banda, el relat modernista d'ambientació rural i, d'una altra, la prosa impressionista, que mostra un prisma classicitzant propera al noucentisme. Ara bé, ambdues narracions s'inscriuen en el ruralisme, que en aquest cas se situa en l'escenari de l'Albufera i de la costa alcudienca.

Lluita de braus és una narració que encaixa perfectament en el «gènere» del «drama rural», tal com el batejà l'escriptora empordanesa Víctor Català (Caterina Albert i Paradís). Ho és no sols pel lloc on s'ambienta la història i per l'extracció social dels personatges, sinó també pel conflicte que presenta, pel llenguatge vigorós que hi utilitza i, sobretot, pel tràgic final. Es tracta d'una obra equiparable a les millors de Víctor Català o de Salvador Galmés –el gran continuador de l'obra de Rosselló– i que preludia el retrat que Sebastià Juan Arbó farà de les terres de l'Ebre uns decennis més tard.

El retrat de l'Albufera que trobam a *Lluita de braus* és ple de ressons naturalistes, ja que cerca sobretot mostrar la interrelació entre el medi ambient i els personatges, d'acord amb les tesis del determinisme ambiental i del determinisme biològic que Émile Zola havia utilitzat. Influït per Darwin, Taine i Bernard, Zola volia fer de la novel·la un estudi científic, amb la finalitat de descobrir les lleis que regeixen el comportament humà per assolir una societat molt millor. *L'origen de les espècies* li havia proporcionat la idea de l'adaptació dels éssers vius al medi (i, per tant, el determinisme biològic). Les obres d'Hypolite Taine el duïen a estudiar la relació entre l'obra humana i el context social en què es produeix (el determinisme ambiental). I *La introducció a l'estudi de la medicina experimental*, de Claude Bernard, li feia concebre la novel·la com un estudi experimental, en què el novel·lista podia assajar amb els personatges, igualment com el científic experimenta en el laboratori.

Tanmateix, quan Joan Rosselló escriu *Lluita de braus* el naturalisme de Zola ja ha estat esborrat dels ambients artístics d'Europa. Però el nostre prosista, home culte i coneixedor de les tendències europees del final de segle, no assumeix el naturalisme tal com l'havia formulat Zola, sinó que, com la majoria dels modernistes catalans, l'incorpora a la seva obra com un corrent més de la modernitat europea que encara no havia arribat a la cultura catalana. Mes ell no vol convertir la seva narració en un estudi científic. Només pretén mostrar un cas singular, dramàtic i extraordinari, amb la finalitat de provocar en el lector una emoció intensa. Com altres narradors de l'inici del segle xx (Raimon Casellas, Prudenci Bertrana, Víctor Català, Joaquim Ruyra o Salvador Galmés), Rosselló presenta un ruralisme molt diferent del que era usual al segle xix. El narrador d'Alaró no considera que la pagesia sigui la forma de vida més autèntica i on millor es conserven les virtuts i la moralitat, sinó que ens mostra un món rural violent, en què els homes han de lluitar contra la natura per sobreviure.

Perquè els modernistes conceben la naturalesa com la gran enemiga de l'obra de l'home, de la civilització: per a ells el món natural és una força incontenible capaç d'ensorrar les creacions humanes, que acaba imposant el caos i la mort sobre la terra. La natura ens du dolor i la destrucció i, en contra d'ella, l'ésser humà vol imposar inútilment el seu domini, el seu ordre, la seva llei. Relats com *Lluita de braus*, en què els personatges són dominats pel medi i en són presoners, ens palesen una visió negativa del món natural, molt llunyana a la nostra d'avui. Ara bé, si llegim el recull de conferències que Joan Rosselló publicà sota el títol de *Ruralisme* (1908), ens adonarem que era un defensor de la modernitat, que somniava una Mallorca en què s'havia d'«urbanitzar» –cosa que no significa *construir* o *edificar*, sinó dotar d'esperit racional i humà– el territori rural. És a dir, Rosselló somniava una Mallorca convertida en «un hermós conjunt urbà i rústic al mateix temps», un país en què les zones rurals, aleshores pobres i endarrerides, rebessin les transformacions de la modernitat i, també, en què les zones urbanes es deslliurassin de l'embrutiment i de la deshumanització de les ciutats.

Així, *Lluita de braus* és el retrat d'un món amagat, ignorat per la majoria de la gent de la nostra illa i de fora. La narració s'inicia amb una descripció de l'espai on ocorraran els fets. És tracta d'un paisatge al qual els personatges pertanyen com si en fossin una part més. L'escena inicial ens mostra «En Pere Gamba, assegut sobre la terra, de cara al sol, dalt del cingle del coster de Sant Martí», tot fent «vencisos de càrritx sec». A partir d'aquí, el narrador basteix una descripció precisa i sintètica alhora, en què inventaria els elements característics del paisatge de l'Albufera: «la garriga roja, clapejada pels revells i les mates»; les «plantes salobreses» que s'enllacen amb «els gorgs brillants d'aigües amargues»; el «fang dels estanys»; etc. I, al fons d'aquest paisatge, s'endevina «la línia blavosa de la mar llatina». Aquesta potent descripció de l'entorn no oblida

ni la geografia física (el cingle de sant Martí, els estanys, la Marjal...), ni la fauna (fotges, flamencs, galls favers, gavines, cigales, granots, bous...), ni la flora (canyet, joncs, sesqueres, salsores...). Però aquest retrat culmina quan se centra en el protagonista, en Pere Gamba, que esdevé un més dels elements «naturals» que formen aquest ecosistema. El bover de can Bauma –un altre dels indrets geogràfics reals que queden registrats al relat– resta integrat plenament en el conjunt natural descrit i n'és, en certa manera, una conseqüència, un producte originat pel medi. Així, en Pere Gamba serà descrit com un ésser deshumanitzat, que actua més com un animal que com una persona. Tot seguint les idees del determinisme, el narrador esmenta les causes del seu tarannà: és quasi un infant salvatge, que ha viscut sense l'amor de sa mare, morta quan ell era un al·lot, i que patí unes febres tercianes en la infantesa que l'han immunitzat per viure entre les aigües embassades. En Gamba es caracteritza per una immensa ignorància (no sap quan va néixer, ni resar, ni gairebé conversar), per una solitud absoluta (motivada pel menyspreu de la gent) i per la negació de la voluntat (actua mogut només per desigs instintius). I aquests trets psicològics s'exterioritzen en la seva forma externa: «Més que homo, pareix un amfibi estrany d'aquell salobrar»; «sa intel·ligència infantívola i rudimentària l'allunya de l'home per acostar-lo a la bèstia». Les animalitzacions del personatge són constants: el malnom amb què tothom el coneix (en Gamba), la comparació amb els bous que guarda, la mirada de vell marí, etc. Aquesta animalització –indici del desenllaç final, que també és implícita al títol del relat– encara s'intensificarà amb l'aparició del desig sexual. No es tracta d'amor a na Llissa, sinó d'un zel propi dels braus, que li esperona la gelosia i el converteix en una bèstia.

El personatge de na Llissa introdueix, de manera *sui generis*, el mite de la bella i la bèstia, com ocorre a *Josafat*, de Prudenci Bertrana, o a *Solitud*, de Víctor Català. La jove –que també té un sobrenom d'animal

i que igualment és òrfena des de la infantesa– queda contraposada a en Gamba: el que en ell és bestialitat (naturalesa en brut) en ella s'ha transformat en una espècie de rústega elegància (és a dir, humanitat): ...«sa fesomia és simpàtica i agradable, i sos ulls de fons verdosenc, lluint per entre ses llargues parpelles, sota l'arc airós de les celles suaument perfilades, fan bellumes, enlluernant el qui els mira amb massa fixesa.» Tanmateix, la relació entre en Gamba i na Llissa és impossible. De fet, tan sols es redueix al desig sexual d'en Gamba, no correspost per l'al·lota. L'existència d'un oponent (en Moll) i el refús de la jove transformen la passió amorosa del protagonista en un desig malsà, furiós i febrós, que portarà el protagonista a una lluita autodestructiva, en què projecta la seva fúria contra el brau, la bèstia més potent del territori, un animal mític, sovint sagrat, en la tradició mediterrània des de l'antiguitat. Però el combat entre en Gamba i el bou no respon a l'esquema modernista de la lluita –prometeica– de l'home amb la natura per millorar la vida humana, sinó que és el xoc de dues forces irracionals, de dos instints purament animals, que acabaran en una destrucció gratuïta i estèril.

L'altre relat, *La badia llevantina*, és l'extrem oposat, tot i que presenti un espai geogràfic proper, i en part coincident, al de *Lluita de braus*: la costa alcudienca, amb referències al Mal Pas, la Victòria, Manresa, el Barcarès, l'Albufereta, Pollença, el Port d'Alcúdia i l'Albufera. Domina el text un to classicitzant amb què s'emboïlla una història purament anecdòtica: es tracta d'una visita de don Joan –el narrador-personatge que, pel nom de pila, s'identifica amb l'autor– a un amic, el doctor Papirus, sobrenom rere el qual s'amaga la figura real del professor i erudit Gabriel Llabrés Quintana (Binissalem, 1858 – Palma, 1928). Papirus és un home major, amb problemes de visió, casat amb una jove aragonesa i que té un fill de pocs anys. Aquesta jove d'Ariza era María Jesús Bernal y Corcolluela, amb la qual Llabrés va contraure matrimoni als quaranta-un anys, quan

era catedràtic de Geografia i Història a Càceres, i que li donà un fill, Joan Llabrés Bernal, que també conreà la investigació. Completa el quadre el personatge d'Hèlios, un deixeble peninsular que li fa de secretari, descrit pel narrador com «jovenet ros i daurat com el sol ixent».

El text consta de dues parts: la primera presenta els personatges i descriu el paisatge alcudienc fins a la costa de Formentor. Ens elabora una descripció de la vida tranquil·la dels estiuejants del Mal Pas, que només és destorbada pel pas de la flota anglesa, un fet que també inspirà el poema *Pau i guerra* de Gabriel Alomar. Aquesta descripció és feta des d'una perspectiva literària, amb referències a Miquel Costa i Llobera i a alguns dels seus poemes, com *La cançó de na Ruixa Mantells* i *La Ribera de Canten-i-Dormen*. Papirus i Hèlios personifiquen un debat cultural del moment: Papirus representa l'historicisme romàntic, contrari a les modes de la fi de segle, la qual cosa constitueix un punt de discrepància amb don Joan. En canvi, aquesta modernitat sembla agradar a Hèlios, el deixeble. Papirus és l'intel·lectual que viu clos en un món passat, sense interessar-se pel pensament modern, tancat a les novetats estrangeres. Però, malgrat això, el narrador li reconeix el bon gust per la literatura i per l'art. La segona part de *La badia llevantina* relata una excursió pel poble d'Alcúdia del doctor Papirus, acompanyat pel deixeble Hèlios i per don Joan. Aquesta passejada acaba el vespre al Port d'Alcúdia, però continua l'endemà amb una excursió de don Joan i Hèlios per l'Albufera. L'itinerari per la ciutat d'Alcúdia dona lloc a una descripció en què la petjada de la història hi adquireix una importància absoluta: les pedres històriques de les muralles, els escuts dels casals, les restes arqueològiques, els retaules de la rectoria, el teatre romà, etc. Es tracta d'un indret on les restes antigues són omnipresents, però on també el paisatge, els costums i les formes de vida són quasi idèntics als del món clàssic. Així, l'horabaixa, al Port d'Alcúdia, assisteixen a una festa –on, entre d'altres entreteniments,

els joves juguen a enfil·lar-se a un pal ensabonat–, que és interpretada com «una espècie de jocs olímpics enmig del mar.»

Finalment, l'excursió d'Hèlios i del narrador a l'Albufera dona lloc a una intensa i precisa descripció del paisatge, amb referències concretes a l'indret (el puig de Sant Martí, sa Marjal, el Canal Gran, Can Bauma, etc.) i a la dessecació duta a terme pels enginyers anglesos. És el mateix escenari de *Lluïta de braus*, però aquí Rosselló no pot deixar d'introduir-hi una interpretació classicitzant quan ens parla d'estols de gent de sa Pobra que hi han anat a passar un dia de festa que, «com els grecs d'altre temps, la consagren alegrement a Bacus i Cítèrea.»

Per acabar, volen subratllar que aquests dos relats de Joan Rosselló de son Forteza, tot i ser estèticament molt diferents, queden units per la presència d'un mateix paisatge. Un entorn geogràfic que l'atreu tant per la seva varietat com per la seva singularitat. La destresa descriptiva del prosista alaroner ens ha llegat un retrat precís i intens d'un dels indrets, ecològicament i culturalment, més rics de Mallorca.

Pere Rosselló Bover

LLUITA DE BRAUS

En Pere Gamba, assegut sobre la terra, de cara al sol, dalt del cingle del coster de Sant Martí, fa vencisos de càrritx sec, afanyant-se amb gran destresa.

Davant ell s'estén la garriga roja, clapejada pels revells i les mates. Un bon tros lluny comencen els cercols de plantes salobroses enllaçant-se airosament amb els gorgs brillants d'aigües amargues. Dins el fang dels estanys, per entre l'espessura del canyet, creixen els joncs i les boves, i, més humils, formant tapís ramejat, les sesqueres i les salsores flonges. Més enfora encara, en darrer terme, passada l'estreta faixa del serral, s'hi veu la línia blavosa de la mar llatina confonent-se en el llunyà horitzó amb la blavor puríssima del cel.

El dia és vessós, i l'aire calent i gruixat, amb rastres de baf de cadàver. Sobre la mar el sol vibra viu i enlluernador, i pels estanys fangosos de l'Albufera es reflecteix en les aigües immòbils i estantisses.

Dels estanys s'alça, de tant en tant qualche fotja, flamenc o gall faver, i se'n van volant pausadament cap a la mar. Per la llunyana costa s'ovira, com mòbils puntets negres, l'estol bellugadís de gavines, de les quals a penes arriben els giscos apagats i breus. Les cigales vibrants deixen sentir sa remor persistent i vessosa pels rostolls de la Marjal; mentres els granots, amb veu escanyada i ronca i amb gran varietat de tons, canten, assoleiant-se sobre el llim verdós de les aigües infectes.

Escampats per dins el canyet del salobrar pasturen els bous per les obagues, fugint dels raigs ardents del sol, el quals desiara fan pegar als braus bramuls dolorosos, que repercuteixen bona estona per la planura deserta.

Els bous de l'Albufera tot l'hivern són ximpls com anyells, però en acostar-se l'estiu tornen maleïts i salvatges com els de la Camargà.

En Gamba els guarda d'enfora, mentre tix automàticament l'aspra carritxera a l'ull del sol.

És el bover de Can Bauma. Son pare ja ho era. Sa mare duia covos de peix de l'Albufera als pobles de l'entorn. Un dia la trobaren morta a la vora del camí, al costat del covo d'anguiles pudentes, tota plena de mosques i virons.

En Pere, aleshores, menudet com era, ja trespava i corria pel salobrar, anant sovint a les síquies de la Marjal a fer gamba pels pescadors de volantí, d'on li vengué el posar-li el sobrenom pel qual tothom el coneix. Ara és un homo fet, d'edat tan indefinida que sols se pot assegurar que es troba entre els vint-i-cinc anys i el mig segle.

Ell també ho ignora, quan va néixer, dins la menjadora dels bous de l'estable de Can Bauma, una nit freda i ennuvolada d'hivern.– ¡Ignora tantes coses!– No sap comptar els bous de la guarda; tampoc no sap el parenostre, ni quasi res més que tenir esment als animals, donar els braus a les vaques i fer vencisos de càrritx.

Sempre ha viscut isolat de la gent i despreciat de tothom. La seva conversa és un bramul de paraules i frases quasi incomprensives, i sos desigs són instintius com els de les bèsties que guarda.

Més que homo, pareix un amfibi estrany d'aquell salobrar. Té les cames curtes, el cap gros i el cos llarg; les mans i els peus, quasi redons i negrosos, i la pell de la cara i la de la pitera, que els moscards li piquen fent-li un crosta insensible i dura, és lluenta i vermelloa. Els cabells rosencs pareixen socarrats; els ulls són molls, inflats i sense pipelles, i el pèl de la cara escàs i mal afaitat. Per tot vestit du un cassot i uns calçons de cànem aspre arromangats fins als genolls.

Sabates ni capell, no n'ha duit mai. Mira fit a fit amb la vista astorada del vell marí, i a voltes apar si començ un somriure dolç i comportívol.

Abans era sofrit i mansuet com un bou de llaurar, però d'ençà que el desig lasciú engendrà la gelosia, sovint se bolca per en terra com si qualche taranta verinosa l'hagués picat, i llavors se posa a córrer furiós, lo mateix que el bou orat en agafar-li la mosca.

És devers migdia. En Gamba, damunt la timba, mira amb insistent fixesa part d'allà el mirall enlluernador del gorg, just al costat de la caseta

blanca dels pescadors, a la vora de la mar, on colombrà una figureta que s'hi belluga per dins la clapa negrosa de les xarxes esteses al sol sobre l'arena. Sospita que és Na Llissa, i pensa que tal vegada s'hi troba sola.

–Son pare i en Moll se'n deuen haver anat a la vila, avui no poden pescar– se diu a si mateix.

Resolt per aquesta idea, llença un tros lluny el vencís que té en les mans, i sense gens de mirament s'amolla com un mac timba avall, i, corrensos, com el ca que segueix la fotja mal ferida, travessa l'ampla faixa de garriga soleiosa, saltant per damunt les rebrollades, i se n'entra, pantejant de cansament, dins l'espessura de l'entorn de l'estany. L'aigua prest li arriba a les cuixes i sovint ha de nedar, però res l'atura.

L'eixida no ha durat gaire temps. Al cap d'una hora el bover seu altra vegada sobre l'altura, on, rígid i greu, va seguint l'inacabable trenar del càrritx sec, tot amarat de sol i de suor.

En Gamba ha fet com el mart afamegat, que s'acosta resolt fins devora el galliner, guaita golós l'aviram, i veient la gent de la casa alerta, se'n torna coa baixa a amagar-se en el seu cau.

¡Pobre Gamba!

El patró Boga, quan era jove, pescava desiara per la mar, i més sovint pels estanys de l'Albufera. Essent ja fadrí, va fer un parell de viatges amb un barco de carrera d'Amèrica, casant-se tot d'una d'esser-ne vengut. A l'any de casat va néixer na Llissa, i d'aquell dia ençà ja no es tornà a moure del salobrar. Encara que tothom li diu patró sols ho és de la pastera amb què volteja pels gorgs, car navegant per alta mar no passà mai de mariner. La dona li morí quan sa filla tenia pocs anys. Aquesta al punt deixà el poblet on vivia al costat de sa mare, i va partir amb son pare a l'Albufera.

De tot d'una la menudeta només jugava pel sorral de l'entorn de la barraca del pescador, però aviat començà a tenir esment a l'olla i a adobar les xarxes, cantant cançons i codolades, acompanyant-se amb la remor monòtona de la mar. Les ones avalotant-se desiara la brufen de ruixim salat, sense que li facen gens de por. No desment el seu nom. Sempre va amb els braços arromangats i els peus nuus, amb un gonelló vermell, que a penes la tapa fins a mitjan cama, el giponet negre ben ajustat al cos i el capell de pauma d'amples ales aficat al cap, correguent i

trescant d'una banda a l'altra.

Tan aviat xapoteja per les síquies i pels estanys llotosos pescant anguiles, com recorre saltironant els roquissars de la costa enganyant els crancs i desficant pagellides, i a voltes cabrideja per la platja solitària seguint la línia humida i tova que deixen les ones sobre l'arena, mullant-se els peus a cada cop de mar. Ara ja no hi juga com abans, però li agrada més que llavors banyar-se dins les aigües blavoses de la badia, que li calmen i endolceixen l'ardor juvenívol.

Té setze anys. És alta i esvelta, de color esgrogueïda, un poc colrada del sol i l'oratge de la mar. No es pot dir que sia guapa, però sa fesomia és simpàtica i agradable, i sos ulls de fons verdosenc, lluint per entre ses llargues parpelles, sota l'arc airós de les celles suaument perfilades, fan bellumes, enlluernant el qui els mira amb massa fixesa.

En Moll, qui li és cosí i res més... per ara, va complir els vint anys quan Na Llissa va començar a ser dona. Ella sempre l'ha trobat massa eixut. És tan sull, que quasi mai conversa en no ser per contestar a lo que li demanen, i a Na Llissa li agrada callar i escoltar els altres quan xerren. El jove sembla que té la sang de peix, i, com el moll de la costa brava de Formentor, és fi i vincladís, de color blanca clapejada de roig-verdosenc.

El patró Boga, sa filla i En Moll pesquen tot l'any plegats pels estanys de l'Albufera, cada tardor amb xarxa l'anguila correguda, que és la millor de totes, i a tot temps l'anguila o l'oradella, mentres la barqueta relleisca depressa sobre les aigües clares i tranquil·les.

Així se fan la vida.

Lluny dels estanys, i més enfora encara de la mar, quasi en el centre de la planura deserta i malsana, s'ajaga el casalot rogent de Can Bauma, mig amagat entre revells, mates i batzerars. Aquella posada antiga dels roters i pastors de l'Albufera és el cau d'En Gamba. De nin ençà, cada vespre hi jeu dins la llitera de canyet i fenàs sec, a un racó del coval que serveix d'estable als bous. Tot lo dia, de la sortida a la posta de sol, los té esment pel salobrar, sense allunyar-se'n mai, en no esser de tant en tant per anar a segar càrritx al coster de l'enfront. De bon matí pren un roegó de pa, se'n va al prat, i no torna tastar calent fins al vespre. Quan arriba, entrada de nit, a la casa, troba els guardians dins la cuina fosca, asseguts en els vells bancs d'alzina, a la vora del foc, fumant i xerrant peresosa-

ment sense escoltar-se. No es torben a cercar dins llurs bossots de pell de cabra, que penegen afilerats per les parets rogenques, llurs trinxets de mitja lluna per llescar el pa i fer-s'hi escudella damunt. Sopen llarga estona i llavors cada un se'n va a dormir al seu jaç. En Gamba fa lo mateix que els altres.

Les torrentades que davallen cada hivern de les serres de tramuntana, converteixen el pla del salobrar en un gran estany rogent i llotós. Els canyars de les voreres queden submergits, i les canyes vincladisses no més mostren l'airós capet en flor, que es balanceja amb la corrent de l'aigua que se'n va escumejant a desembocar a la mar.

Llavors les aus marines, més nombroses i diverses que mai, revoltegen a esbarts pel salobrar, capficant-se desiara dins les aigües tèrboles, per fer-hi llur presa. Canten i gisquen alegres celebrant llur festa.

En arribar de nou la primavera, l'aigua minva i ressorgeixen les plantes palustres verdejant pels voltants dels gorgs tranquils i plàcids. Els aucells hi nien a milenars dins l'espessura, i els bous hi pasturen amb les potes encallades dins el fang.

I ve l'estiu. El sol brilla intensament, el dia és lluminós, les bèsties i els homes tenen set i l'aigua dels gorgs és més clara, però ¡ai del qui en beu! És aigua emmetzinada, com el baf que sorgeix dels estanys fangosos, l'alè pudent de la mala fada de l'Albufera, malsà i perillós, sobretot per la gent externa, més avorrida d'aquella bruixa que els de la casa.

No per això aquests en queden lliberts; desiara qualcun dels guardians passa llarga temporada atacat de les maleïdes febres. La pobra víctima, esgrogueïda i tremolant de fred, escorxa la tercià ben tapat de palla dins la pallissa arrezerada i fosca, i llavors segueix sa vida monòtona i miserable amb sa panxa un poc més inflada que abans.

Essent bergantell, en Gamba també en va tenir de ben granades, però de llavors ençà va quedar tan aclimatat, que sempre ha viscut sa i bo dins el fang del salobrar lo mateix que els granots i les anguiles.

De tant en quant l'arribada de l'amo amb els mercaders de bestiar interromp breument la grisa monotonia de la gent de Can Bauma. Aviat tots estan farts de brutal alegria. En Gamba beu una i altra vegada i acaba per engatar-se tranquil·lament.

La diada de la tosa torna esser bella diada; mengen carn i beuen vi a voler. Després del dinar, En Gamba balla una dansa primitiva i grotesca, semblant als dels Cavallets de Pollença. Els tonedors i guardians l'acompanyen cantant i ferint amb dos macs, mentres fan grans riallades.

En Gamba sols hi pren part per obediència, car no riu ni conversa quasi mai. Retret i mut, com un bou, sols s'anima si qualcun dels pastors o dels roters vol provar de lluitar o de tirar barra amb ell. Encara no n'ha trobat cap mai que li haja guanyat.

Una vegada, el dia que tornejaven els vedells, els guardians de cap manera en podien engassar un, més aspriu i salvatge que els altres. Veient-ho En Gamba, bota tot sol dins el corral, abraona la bèstia, lluiten llarga estona, deixant-se arrossegar pel vedell sense amollar-li mai, i a la fi el ret i l'engassa. La gent llavors ferma la ferra per les cames i En Gamba la torneja donant amb força i destresa uns quants revolts an els senyals. «¡És un brau!»— diu tothom, admirant-lo com el més forçarrut del ramat.

D'aqueixes alabances no en fa gens de cas; les escolta com si sentís ploure. Encara que li agrada provar ses forces i li plau lluitar i vèncer el contrari, és això com una necessitat física, l'impuls natural de la bèstia, sense que el triomf l'envanesca, ni la faci perdre la inalterable mansuetud del seu caràcter indiferent i passiu.

Cada tres o quatre diumenges se'n sol anar al poble de més aprop, devers dues hores lluny, carregat de feixos de càrritx, amb comptes de vendre els vencisos, afaitar-se i oir missa, però sovint no passa de la taverna, on li baraten el càrritx amb aiguardent.

Quan devers migdia, ja ben amarat i amb el seny perdut, el llencen al carrer, pren instintivament la ruta de l'Albufera, fent esses i revolts de banda a banda de la via. A la fi cau del tot, i cura el gat enmig del camí. A voltes s'hi fa la nit. L'endemà de bon matí amolla els bous i se'n va a pasturar-los pel salobrar com si res fos estat. Passa tot el dia ajagut al sol, i a força de suar s'acaba d'aclarir, puix, tant l'hivern com l'estiu, fuig instintivament de les ombres, i això és lo que tal vegada el guarda de les terribles febres. El sol flamejant, com un déu protector de l'encontrada, empara els seus devots.

En Gamba és tan malfet per dedins com per defora. Així com el seu cos no té l'harmonia ni les belles proporcions que fan hermosa la figura humana, sa intel·ligència instintiva i rudimentària l'allunya de l'home per acostar-lo a la bèstia; sa voluntat poc raonada, si qualche vegada l'exercita, és més dura que el ferro forjat, i sa limitada memòria, en les

poques coses que reté, és sempre molt persistent i tan llarga com ses rancors, més duradores i llepissoses que les tercianes del salobrar. Fins sa pubertat s'és retrassada llargament per comparèixer a la fi, en plena edat viril, bestial, violenta i dominadora, semblant al lasciu instint del brau orat el temps que va mogut.

En pasturar els bous pel prat, no es sol acostar als camperols que hi van sovint a cercar-hi feixos de canyet, i menys encara als caçadors, ni als pescadors qui no se'n mouen mai. La gent li pareix tan perillosa com les ombres fresques dels canyars, i com a Can Bauma poques vegades hi acudeixen dones, el bover no en veu cap mai de prop, en no esser en anar al poble, i tampoc les mira.

A ell, què li importen les dones!

Les diades clares de març, de soleiet viu i calent, vengudes després d'un hivern plujós i dolç, han anticipada la primavera. Les herbes i els arbres comencen a esclatar en flors i fulles per tot el prat, i encara amb més força sobre la molsa humida i tova que l'aigua en retirar-se ha deixada estesa pels voltants dels gorgs.

Ara els aucells ja canten ses tonades amorosits, encalçant-se sovint amb volateigs curts i desiguals, mentres cerquen atrafegats plomalls i busques per fer llur niu. Els braus bramulen pel salobrar flairant l'aire amb el cap alt; els bocs deixen anar forta olor d'aumesc, i els anyells dels ramats moltonegen enyoradissos. És que la naturalesa se desperta depressa, alegrement rejuvenida.

A En Gamba li puja una força que mai l'havia sentida, com una plenitud de sang molesta i deficiosa. No sap què vol i li manca qualche cosa. Encara és tornat més sull que abans: iara sí que fuig de la gent! De vegades no pot estar quiet i se posa a trescar d'una banda a l'altra pel salobrar, fins que el cansament l'aglaça i les forces li manquen, i sovint sense haver fet res se sent retut per una peresa invencible que el fa estar estès sobre l'herba frescal llargues estones.

Trobat-se un d'aqueixos dies de mandra abrusadora recolzat sobre la terra fangosa, a la vora de l'Estany Gran, amb la vista girada cap al gorg enlluernador, va veure sortir de darrera els canyars la barca del patró Boga. La pastera passa de llis, a curta distància, lenta i silenciosa, movent

amb suavitat l'aigua tranquil·la de l'estany, sense fer-li gens d'escuma.

En Moll boğa distret, alçant desiara els remes amb calma peresosa. Sembla que sols té esment a mirar Na Llissa, qui, dreta a popa, immòbil com una estàtua i amb la fitora arborada en ses mans, esguarda amb fixesa el fons de l'aigua clara per llucar-hi l'anguila llemicosa de la color del llot, mentres passa nedant ràpidament.

Na Llissa no du res pel cap; tan sols sos cabells daurats coronen sa bella testa. Els braços molt alçats a l'aire mostren millor son cos airós i fan parèixer més alta i esvelta sa figura robusta i ben modelada. Els raigs de sol reflexant-se en ses carns humides la nimben de llum: i la barqueta s'allunya poc a poc, relliscant suaument per la brunyida superfície del gorg, sobre l'aigua resplendent d'enlluernadora claredat argentina, guspirejant amb vibracions infinites.

Els anguilers fan poca remor per no escalivar la pesca, passen amb callada beatitud i a l'instant desapareixen per darrera l'espessura de canyars, sense reparar el bover.

Aquest, com si hagués rebut de sobte una forta maçada sobre sa testa de bou, romangué astorat i tèrbol, amb un malestar que li donà tremors de terciàna. Un sol pensament l'aclapara tornant-lo foll. A la nit l'insomni febrós i punyent l'alça de la llitera; surt de l'estable, fuig per la garriga, corre llarg temps per dins el fang del salobrar, se bolca furient per damunt les aspres jonqueres i acaba per llançar-se dins el gorg d'aigua freda. Llavors ve la calma i dorm fins a la matinada.

El defici retorna i transcorren dies dolorosos. De l'aubada a la nit espia sempre els joves anguilers, amagat per dins els canyars de l'entorn dels estanys. Moltes vegades el vell els acompanya, però avui, En Moll i Na Llissa van sols dins la barca.

¡Deu del cel, emparau el pobre bover! Ell ho ha vist tot. El patró és quedat adobant les xerxes, els joves tots sols pesquen peresosament a un gorg arreuerat, el sol fibla i el peix no pica. Na Llissa, amb la ma caiguda dins l'aigua, esquita rient, la cara d'En Moll. Aquest tot d'una s'hi acosta de pressa, l'agafa pels braços i li besa amorosament els cabells i les galtes, que ella se tapa esquivant les besades. És un instant només; al punt el jove pren els remes altra vegada i se posa a remar amb força.

Na Llissa queda asseguda, quieta, amb el cap inclinat sobre el pit, la cara encesa com la rosella i les mans creuades dins la falda.

El bover tot d'una se tira dins l'aigua i parteix nedant com un vell-ma-

rí cap a la barca.

Els enamorats senten sa remor, el veuen que s'hi acosta i s'allunyen de pressa, plens de tristesa.

A En Gamba la gelosia el roega, i no dorm ni menja.

¡Bon Déu, sobre la febre que crema sa sang, deixau-hi caure un poc de frescor!

D'aquella hora ençà el bover de Can Bauma és per Na Llissa l'ombra melangiosa del remordiment. Ara el record de sos amors, sobtadament descobert per un estrany, empegueint-la tota, la lliga en secret a un ser repulsiu amb un llaç dolorós que no pot rompre.

En començar l'estiu se mou un gros temporal amb fortes pluges. L'aigua roja dels torrents mesells enterboleix els estanys i un bon tros de la badia pel fons de la Caleta on desemboquen els canals. Les ones de la mar, més altes que la casa dels pescadors, escupen força bromera, escampant espès ruixim per la platja. Els anguilers han tret a llur pastera, deixant-la segura sobre l'arena; tanmateix no hi poden pescar! El Patró i En Moll se'n són anats a les roques de la costa a provar les oblades; i Na Llissa és romasa tota sola per coure el dinar i adobar les xarxes.

En Gamba, qui fa dies que volteja pels canyars de més aprop, sense gosar traspasar la faixa arenosa que el separa de la casa dels pescadors, a la fi no pot estar pus i s'hi arrisca. No hi va cap dret: anguletja, s'atura, s'ajeu damunt l'arena, i espia. Llavors a poc a poc s'hi acosta, anant-hi de grapes. Na Llissa surt tranquil·lament de la caseta; les darreres que llavors té amb en Gamba!, i se topen davant el portal. El bover l'esguarda amb la mirada luxuriosa, amb la boca mig oberta, alenant febrament de bestial desig. Ella de sobte ho endevina tot, el cor se li tanca, sentint-hi una punyida dolorosa, i tota se trasmuda, perdent les colors. Veient-se perduda, alça la vista al cel, ovira son pare, destacant-se lluny amb les canyes de pescar al coll i la panera al braç, qui se'n va d'això, d'això per la vorera de mar. Na Llissa allarga el braç dret significant-l'hi, sense dir cap mot. En Gamba, descobrint el vell, mira la jove altra vegada amb expressió dubtosa. Se resol a la fi de mala gana, i fent una ganyota estranya i lletja, fuig corrensos cap a l'espessura. Na Llissa, d'això no en diu res a ningú.

Som a l'estiu de ple. El sol flameja i els dies són llargs i vessosos. Els anguilers fan males pescades. Na Llissa té esment ferm a no quedar tota sola a la casa per por del bover, i avui no se n'és poguda anar amb ells. El cor no l'enganya. Els homes se'n són anats suara a l'estany, i quan ja no es veu cap ombra en tot el sorral, just a la fi del migdia, En Gamba, qui l'ha afinada des del coster, compareix en el portal de la caseta, retut de cansament, suós, espellissat, amb la roba xopa i tot brut de fang, tastanejant com si anàs a caure, i queda parat en sec davant ella.

La jove, visiblement trastornada i muda de terror, alçant l'alè angüniós son pit de verge, se detura pàl·lida, el mira inquieta, i redreçant-se amb veu resolta li diu:

–¿Què vols?

–Tenc set– respon En Gamba amb ronc murmuri que fa mal al cor i a l'orella.

Na Llissa al punt li allarga una gerreta, que el bover pren amb mà insegura, i obrint sa boca ardent, beu bona estona en el raig fresquívol amb àvid gargoteig, fins que, sadoll d'aigua i famolenc d'amor, cau de genolls als peus de s'estimada, esclatant en plors i gemecs.

–Ves-te'n tot d'una.

En Gamba baixa el front, s'aixeca vacil·lant com si estàs ubriac, s'enretira humil i parteix al punt, mújol i abatut, lo mateix que el ca que el pastor engegà del ramat.

Durant el temps més calorós de l'estiu, cada diumenge horabaixa vénen del poble deu o dotze jovenetes amigues de Na Llissa a nedar a la caleta de l'Albufera.

En Gamba, que ho ha reparat, se n'hi va un capvespre a bona hora, quan encara no hi ha ningú per la platja, i, afanyant-se tant com pot fa de pressa un clot fondo dins l'arena humida i s'hi queda arrufat, guaitant per entre un poc d'herbei que estén amb esment per damunt el seu caparrot.

Les nedadores, esburbades, no es torben a comparèixer deixant sentir festoses llurs veus clares i fresques, com una piuladissa d'esbart de cadeneres per dins el camp d'ermàs. S'arredossen vigilantes vora un penyal brescat que ombreja agradósament la retirada calanca, a on mai s'hi acosta cap home d'un bon tros. Aplegant-se es despullen tranquil·les

i xalestes, llençant falagueres, sobre la fina sorra, ses vestes enutjoses, i donant-se llavors les mans, se n'entren dins la mar. En sentir en el cos el bes picant de l'aigua freda, sa carn tota s'aborrona de plaer. Aquell sobtat pessigolleig suau i viu les ubriaga voluptuoses acostant-les i allunyant-les rioleres, com si trenassin joiosa dansa, sense amollar-se les mans.

El cercol volta de pressa, sorollós. Les coes brunes, penjantes sobre les esquenes rosa, anguilegen tremoloses i els caps despentinats s'acosten, mentres giren amb esment la cara per esquivar els ulls dels esquits que el xipoteig alça per llur entorn. El polsim irisat embolcalla suaument les nedadores que riuen i folguen bacanejant.

En aquell instant En Gamba pega bot i surt del clot. L'esbart s'espanxa, les joves criden, gisquen i corren, fugint lleugeres per dins l'aigua a resguardar-se de les mirades impúdiques sota la bauma de l'altra banda del penyal.

Els homes, qui ho senten d'enfora, hi acudeixen tot d'una, i tots ple-gats encalcen de lluny el bover endiablant, qui prest arriba als canyars, i mentres ell, belant com una cabridella, per afalconar-se de la gent, se fa endins per l'espessura, els altres ni tan sols gosén entrar.

Na Llisa se'n va a la vila, pel camí polsós encaixonat entre dues parets grises, caminant aviat per arribar a temps a la missa darrera que la campana de la parròquia repica festosament.

La jove també va de festa, amb la robeta nova dels diumenges, gonelló escafit color de grana, giponet de sargà negra amb botons d'or als punys, més cenyit i agraciat que el dels dies feners, i del capell de pauma no en parlem! El floc és nou, color de rosa, amb gran macada al costat.

Els mariners i l'altra gent que encontra –aquell dia no en topa gaire– tots saluden amatents la fadrina més rumbosa i garrida de l'Albufera. La mirada de sos ulls verds, com esmaragdes, encativa i mareja més que la mar; ses dents són blanques i fines com els grumets de sal d'Eivissa; sa carn suau, apressegada del salobre i clarors del sol i l'aire de l'Albufera; suosa com està del caminar, té nacrades lluentors, com l'escata de l'oradella bellugant-se entre les malles de la xarxa.

És la fruita més saborosa de l'estiu; és la magrana sucosa que, mig

badada, convida temptadora al vianant desconegut, qui passa amb el llavi esblanqueït de l'aspre polsim de la ruta seca i amb la gola eixuta i escanyada, a apagar-hi delitosament sa set ardenta.

La campana encara toca, quan la destria Na Llissa, brandant acompassada dins l'alt campanar. Tan prest com acota la vista afina En Pere Gamba, qui, caminant desgarbadament per dins la polseguera que alça del camí, s'acosta a pas insegur, pegant fortes petjades i qualque orsada de banda a banda de paret. Se veu que està ubriac. La jove tota assustada mira més enllà, després se gira pels costats i per darrere, i per enlloc hi troba ningú, més que En Gamba que s'atansa lentament. A la fi s'encontren...

Del bover s'esbrava forta ferum de suarda i vinassa. Sos ulls nafrats lluen, com dos carbons encesos, llençant mirades cínicament lascives, i de sa boca mig desclosa li cauen lentament, per entre les dents podrides i negrenques, baves viscloses de tons morats, que li regalimen per la pitrera roja.

Tot d'una pega un bramul bestial i alça les grapes per abraonar Na Llissa, qui, més lleugera, estén el braç, orba d'horror, per rebutjar-lo, i donant-li al mateix temps una forta empenta el trabuca sobre la pols del camí. La jove passa de pressa i segueix endavant fent més via, sense tornar ni un sol pic el cap enrera. No s'atura fins a un pou de prop del poble, per rentar-se les mans amb aigua clara.

En Gamba és quedat ajagut, bolcant-se com un porc dins sa grufada. El feble raig d'enteniment que encara conserva, li deixa entreveure sa caiguda vergonyosa, omplint-li el cor de ràbia impotent i venjativa. El Sansó de Can Bauma és romàs eixellat per la Dalila de l'Albufera. Abans el llop perdonava voluntàriament la vida a l'anyell inofensiu, perquè llavors era presa segura i a voltes el poderós se complau a fer actes de magnanimitat; però ara, ben contra el seu voler, una força invisible i misteriosa l'ha tombat. Així ho creu i ho pensa confusament En Gamba mentres graponeja per aixecar-se.

I, de sobte, amb la caiguda, l'amor respectuós que tenia a Na Llissa, s'és esvaït, tornant-se luxuriat desig de brutal venjança.

El sol balla pels estanys. L'Albufera és una fornall encesa tota plena de

brillantors de flames bellumantes. És la posta de sol.

Els bous s'ensumen i se mufen bramulant rabiosos de calor asfixiant. No es veu en tot el prat altra persona més que el bover sorrut, dret entre els bous, enmig de la planura deserta.

Murmura i flastoma fort, amb les escorretjades a l'aire, mirant-se, amb odi creixent, un poderós brau negre, amb clapes blanques, qui, su davant ell, encalça una vaca roja.

—¡Ou; mal te toc pesta!— crida furient. La bèstia s'allunya com si no l'hagués sentit. En Gamba se n'hi va corrensos per aturar-la. El brau el mira compassiu, de coa d'ull, mentres l'esquiva pegant una marrada, i segueix encalçant sa femella engelosit. El bover amb això s'hi enfada més, li trenca al davant de pressa i s'hi aferra resoltament pel banyam. El brau l'espolsa, s'enretira dues passes, i rompent el respecte que de menut, com tots els bous del ramat, guarda an En Gamba, acaba del tot la paciència, li envesteix potent amb les banyes baixes per aspidar-lo millor; i el tira a l'aire per darrere, un bon tros lluny. Ja no es recorda de la vaca roja. Al punt revolta ardit, recula un poc i torna mufar altra vegada, més fort que la primera, al bover caparrut, qui torna caure sobre la terra molla, com un home de pedàs. La sang barbolla per les ferides. La bavor de la vessada encén la de la bèstia, que, ja del tot cega de ràbia destructora destrossa entre ses banyes vermelloses, el cos blavenc de la miserable víctima, que al punt acaba violentament sa vida amb gest agònic de sofriment horrible.

El brau llavors l'ensuma brufolant com si estigués espantat de la seva obra; aviat pega una reculada seca, gira en coa i se fa enfora trotant per dins el fang del salobrar. Al cap d'un poc els altres bous del ramat també s'allunyen, un després de l'altre, pausadament, com si fugissin d'amagat.

El mort queda tot sol!

Dels gòrgs quiets alça el jorn aurífic blanca calitja, com a fumera mística del sagnant sacrifici. D'enfora es veuen volar, amb alades feixugues i lentes, un negre remolí de corbs marins i voltors golafres, que, giravoltant en processó misteriosa, baixen fins a la terra, estenent un vol de dol sobre el cadàver del bover.

Així s'escampa la mala nova per tot el salobrar.

L'endemà la gent hi compareix, més curiosa que compassiva. Ja no més queda una canavera sagnosa amb qualque floc de carn aferrada als ossos per entre els tenrums. Li manca un braç i una cama que els voltors se n'han duit a llurs nius.

Horabaixa hi acudeix Na Llissa, qui, commoguda, amb els ulls humits, movent suaument els llavis, contempla una estona les despulles miserables, pietosament muda, i, al cap d'un poc, se'n torna sola.
Llavors el sol se fon amb lluïssors d'aram dins el ponent.

LA BADIA LLEVANTINA

I

La balandra navega lleugera amb ses veles esteses. A la primera bordejada ja descobresc dins el racó de la Victòria, l'estol de casetes, amples i baixes, dels estiuejants del Mal-Pas, ajocades al sol, sobre el roquissar grisenc de la costa, per entre els pins i les mates. Pareixen un esbart de gavines que es són posades fora de l'aigua, amb ses ales un poc eixamplades.

Hi vaig a visitar el meu amic antic el doctor Papirus, qui, cada any, acabada l'enutjosa tasca dels exàmens, hi compareix frissós, amb sa estimada esposa, una jove d'Ariza, rossa, tranquil·la i bella, i el fillet tardanenc que hi naturisen, fent-li respirar durant l'estiu els aires de la mar i els aromes sanitosos dels pins i de les algues, preparant-lo físicament per la vida. És llur dever.

Ocupen sa caseta blanca, minúscula, vora la mar.

El doctor, home pesat i robust, d'ampla musculatura, com a fill del pla, sembla fadigat i ja li manca la vista de tant de furonejar pels caus de la vellura. Arqueòleg i bibliòfil col·leccionista des de sa joventut, incondicional enamorat del passat, figura en la nòmina oficial entre els catedràtics de Retòrica. L'acompanya sempre n'Hèlios, jovenet ros i daurat com el sol ixent. N'Hèlios és una troballa que va fer el doctor, anys enrere, pel centre de Castella, i ara és el seu braç dret. Entén els incunables i les velles cròniques, així sien castellanés com catalanes, franceses, italianes o llatines, i fins sap corregir les proves d'impremta més enrevessades. Tot l'any llegeix davant el doctor, hores i més hores; pren nota i treu còpia de tot lo que aquest li mana; li escriu les lletres de sa nombrosa correspondència;

esmena les galerades embafoses; i encara li queda temps per a estudiar i llegir pel seu compte, per entretenir el menut i complaure la mestressa.

El meu amic Papirus és un bon home, i per això el Bon Jesús, oblidant-se de ses tossaderies quasi infantívoles, ha premiat sa conformitat coratjosa i sa admirable feineria maniàtica, enviant-li un Cirineu tan intel·ligent i simpàtic com n'Hèlios.

Els desenfeinats estiuejants del Mal-Pas maten el temps pescant pacientment des de la roca gratel·losa de la vorera, amb la canya allargada i la vista fixa en el bellugueig del suro minúscul sobre l'aigua movedissa. Altres, de dins llurs barquets, amb el volantí ben escat de gamba, treuen del fons rocós els esparralls, les donzelletes primatxoles i les vaquetes llistades; i els més vessosos, que són la major part, asseguts peresosament a ses cadires de balança, dalt el pòrtic o mirador que hi ha davant cada casa, a la banda de la mar, contemplen vagament, amb la pensa amodorrada, el ritme incessant del bellugueig indefinit de les ones que s'abaten al peu de la miranda i moren escumejant, una després de l'altra, sense que arribin mai a traspassar la línia corbada i arenosa de la platja.

Hi ha calma. Els llaüts dels pescadors bordegen per la badia amb ses veles triangulars inflades per l'embatol. El dia és clar i l'aigua bellumeja amb lluïssors argentines als raigs del sol.

I les hores s'escolen en plàcid murmureig.

Desiara l'arribada de l'esquadra anglesa interromp aquella dolça monotonía.

Els vaixells disforjos avancen en línia ordinada, i amb moviment feixuc i lent s'atansen fins ben endins de la badia, sortejant els esculls amb gran destresa. Llavors s'aturen en sec com si tocassen el fons. L'estany sembla massa petit i apareix desproporcionat per a contenir aquella reunió de monstres amb lluentors d'escata, llargues xemeneies, pals altíssims i cor bategant.

El doctor diu que són un grup d'illes flotants i negreses, despreses de l'estol britànic, a les quals està lligat el nostre pervenir.

Llurs potents reflectors elèctrics il·luminen durant les primeres hores de la nit tota la costa. La gent de les casetes badoca encantada; les fadrines somriuen somnioses, i els pagesos s'afanyen venent fruita i aviram als mariners rossos.

Sobre les cobertes dels navilis s'hi veuen formiguejar les tripulacions: van i vénen, pugén i baixen dels pals, sondegen el mar, miden amb cordells i assenyalen amb taques blanques el rocam negrós de la costa.

L'endemà totes les xemeneies dels vaixells fumegen, i al cap d'un poc, els creuers i les fragates, precedits pels destructors i els torpeders, s'allunyen en silenci al llarg de la costa de Formentor, relliscant per les aigües blaves de la badia. A l'aire es descobreixen aquí i allà blanques fumeroles que es difonen suaument; i aviat per la badia buida sols hi queda un ressò de tristesa inexplicable i uns quants barquets de pescadors.

A cada nova vinguda, els anglesos són manco externs.

El sol se'n va a la posta. El Mestre, ajagut d'esquena sobre una pell de moltó, damunt el pedrís de la miranda, a l'ombra fresca de la caseta, escolta atentament, amb les parpelles closes, el deixeble preferit: N'Hèlios, qui, assegut a una cadira baixa, al seu costat, llegeix amb esment i detenció les quartilles verges d'un cançoner català del segle XIII, troballa del doctor.

El descobriment de n'Hèlios i el d'aquest preuat manuscrit, són les gestes més glorioses del Mestre.

El to avalencianat del llegidor castellà, en pronunciar l'antic llenguatge trobadoresc, dóna cert encant a la lectura.

Hi arrib en aquell moment, i al punt s'interromp la tasca.

Sobre el rostre estatuari del doctor hi passa una ombra de contrarietat, mentres diu en veu alta, una mica desentonada:

–¿Com li va, don Joan?

És la seva manera de saludar-me.

N'Hèlios somriu dissimuladament, al temps que recull els papers escampats pel seu entorn.

Després de l'escomesa afectuosa i coral de sempre, i d'enterar-nos mútuament de la salut de cada un de la família, començam a xerrar de les nostres coses, i al punt la discussió comença.

Davant nosaltres la badia s'estén tranquil·la i lluminosa. El sol ponent fèr les crestes de les serres del voltant. El mar és blau amb capes blanquinoses. A la dreta nostra, el braç llevantí del serral de la Victòria avança mar endins, vestit de pinars verdosos i de rocam gris-rogenc, mostrant part damunt, el pic cendrós de la Talaia, amb sa torre de senyals mig caiguda. La capella de l'Ermita està amagada més enfora dins un replec del comellar, guaitant el mar des de mitjan coster. Tampoc no descobrim el cap del pinar, on acaba la muntanya. A la volta s'hi troba la badia d'Alcúdia.

Per la banda esquerra, en primer terme, hi blanqueja, amarat de sol, el fort de Manresa, fa temps abandonat. Més al fons el Barcarès, amb la platja arenosa de les Assutzenes entre el mar i l'Albufereta, fuig de la nostra vista, lo mateix que tota la costa baixa de Can Cullerasses, fins al portitxol de Pollença, on s'hi destrien un parell de barques, unes quantes cases blanques i el nou far rosat, devora la fortalesa inservible, amb l'ull roig enterbolit per la claror diürna.

L'altre braç de la badia es perllonga més encara que el de la Victòria envers el cap de Formentor. La serra angulosa de fina cresteria que el forma, foradada aquí i allà de tan prima que és, està tallada a plom pel costat de tramuntana. Aquelles penyes a trossos baumades i sempre esquerpes, i brescades com l'esponja, tenen dins el mar covals fantàstics de fons lluminós, on Na Ruixa-mantells engoleix els navegants en dies de tempestat. Per allà el Poeta hi ha sentit bramular enfellonida la Vaca del Cosconar, i en dies de gran ventada s'hi escolta la remor sinistra del

Cornador, mentres les ones gegants assoten l'encantada ribera de Canten-i-dormen.

A la nostra banda el vessant declina més suaument, i sos roquissars i comellarades formen el costat més bell de la badia, amb cales agradoses entre els cingles i els turons de la ribera, per on verdegen els pins d'Alep, tan abrinats i esvelts com els del puig de la Victòria.

Quasi davant la calanca del Pi de la Posada, oberta i soleiosa, s'hi aixeca un illot erm i rocós, estatge de conills i sargantanes. Un poc més enllà s'hi troba la raconada de Cala Murta, recollida i quieta, plena de melangies enyoradisses, visions de nimfes i recordances àtiques; i, més lluny, fora de la nostra mirada, sobre l'espadat altíssim de la roca abrupta, el far gegantí mostra al navegant desconegut l'ampla entrada de la badia esplèndida.

La conversa continua entretinguda i animada. El meu amic Papirus no vol sentir parlar dels poetes i literats modernistes, i, per ell, ho són tots els posteriors als romàntics, comptant entre aquests els floralistes de la primera època del renaixement, amb els quals simpatisa per lo arcaic de llur llenguatge. Li agraden els clàssics, segons diu, però el seu model és N'Herculano, o sia, el romanticisme històric-arqueològic. Sovint li faç la contra per fer-lo destralejar. Llegesc trossos dels nostres millors prosistes actuals i li recit versos dels poetes més exquisits i refinats. Tot li sembla incorrecte i vulgar. Aviat se distreu. Tal volta pensa en el llibre d'actes d'aprenentatge del gremi de teixidors de la ciutat d'Alcúdia, que ahir va fullejar. No m'escolta. N'Hèlios, ben al contrari, no perd paraula. Sa cara *mate* apressçada se colora suaument, rosant-se-li les galtes, i sos ulls esglaiats, ben oberts, me miren interrogadors, com si descobrís per primera vegada el misteri de la vida. Amb gran sorpresa veig que assaboreix la fruita i que destria les perles dins el nacre, cosa prou rara essent-li la llengua estrangera.

Conversam altra vegada. En la discussió, un poc imprecisa, que sostenim llargament, surten a rotlo diferents intel·lectuals estrangers moderns. Al doctor li interessen poc; preocupat com està amb les inves-

tigacions històriques i arqueològiques de la regió on es troba, sia una o l'altra, puix per a ell lo essencial i fruïter és prendre nota de tots els documents que encontra, no ha tengut temps d'enterar-se de l'evolució de l'actual intel·lectualisme, lo que no vol dir que desconeix en absolut els consagrats de l'avior, car llurs llibres figuren amb les fulles tallades en sa extensa biblioteca rotulats i classificats degudament. La major part els ha adquirit de segona mà i quasi tots els ha deixat als amics.—Déu l'hi pac!

Lo cert és que, constant adorador i enamorat de Clio, no li desagradava sa germana Talia, i que també Erato el distraigué a voltes en sa joventut. Va fer versos i escrigué planes de llimada prosa literària, i encara té en projecte llegendes i novel·les dels antics foners i dels colonisadors primitius de l'Illa.

La naturalesa contemplada directament no l'impressionava gaire; li agrada més mirar-la en les planes dels llibres, on la llum no li danya la vista. És dels qui no conceben el paisatge sense la figura recercada i convencional dels nostres pintors de la passada centúria. La conversa decau i a la fi calla del tot, contemplatiu.

Mentres tant, la falç daurada de la lluna en creixença, des del cel blanquinós atapat d'estrelles, il·lumina suaument l'ampla badia, semblant al crestell plomís d'un gran espill lirat, lluint entre els braços corbats de la costa. Per l'entorn regna una calma dolça que ens embolcalla de quietud consoladora.

De sobte sentim veus femenines i remors de petjades falagueres. Al punt compareix l'esposa del Mestre acompanyada d'altres jovenetes qui han passat la vetlada baix d'un pòrtic llunyà, jugant, cantant i fent música amb bandúrries, llaüts i guitarres.

—Ja és més de mitja nit, ja han tocat les dotze, -ens diuen rioleres.

—Bona nit; bona nit, - repeteix tothom; i l'esbart s'escampa gojós, per

ajocar-se placévol cada aucell a son niu.

II

Amb el doctor i N'Hèlios som anat a visitar Alcúdia, la ciutat fidelíssima.

La tanca una murada roja, mig esbucada. Encara s'hi veuen els llargs panys de paret de la qual pengen a festons les tapareres bordes, esbaldregada a trossos, per entre els bastions i glacis i fonses portalades. Altre temps aquests murs, que els conqueridors alçaren, foren defensa segura en les incursions dels africans i d'altra gent externa; i, en el segle XVI, hi trobaren bon redós els cavallers i els nobles ciutadans, durant la revolta de les Germanies. Llavors l'antiga colònia romana va obtenir el títol de fidelíssima, que encara conserva amb melangiosa indiferència, esvanint-se resignadament pàl·lida i blanca.

Els carrers de la Ciutat, crònicament agònica com la ruïnosa murada, són curts, estrets i torts, amb el pis desigual d'argila esblanqueïda. Quasi tot demostra sa vellura. Les cases més riques conserven els portals i finestres gòtiques o del renaixement. Els empitadors, cornises, pilastres i dintells de cada una, estan recent emblanquinats, lo mateix que el frontis i les parets que donen a la via; així és que la claror massa viva del sol hi enlluerna i fa mal a la vista.

Aquesta ciutat tan quieta, somniosa i adormissada, no té semblança amb cap altre poble de Mallorca; en tot cas s'hi descobreix cert parentiu maonès, i sens dubte s'hi troba una netedat menorquina.

El doctor s'atura a cada moment i pertot pren apuntacions i confronta notes. No hi ha manera de fer-li donar una passa, i ens queda molt a veure. Mentres trespasa pels carrers me desxifra els escuts de les portalades i me conta la història de famílies que altre temps hi habitaren. El meu amic està en totes ses glòries.

A la rectoria hi trobam un petit museu. Tríptics i retaules gòtics i teles amb sants i paisatges dels segles XVII i XVIII, de mèrit relatiu. També n'hi ha dins la sacristia de la parròquia. L'església ogival, que acaben

de refer, no ens crida l'atenció. Lo més interessant són les antiguedats romanes de la rectoria, recollides d'entre les nombroses que s'han trobat en els camps veïns, on estava sens dubte situada la colònia romana.

Exposats per dins les espaioses cambres rectorals, s'hi veuen capítells i làpides, airoses gerres d'agata, àmfores, plats i altres varietats de ceràmica, lacrimatoris, monedes, cintes i collars d'or i altres objectes que demostren la riquesa de l'antiga ciutat de Pollentia, si és aquest el nom de la colònia de Roma.

Aquí el doctor hi troba massa a fer i no fa més que mirar, palpar i acariciar-ho tot.

Llavors me mostra un peu, nu, de marbre de Carrara, del qual ja m'havia parlat abans amb amorós entusiasme. Li sembla de dona, i m'assegura que pertany a una bella estàtua de deessa que sospita torbarà soterrada en el camp on encontraren aquell fragment meravellós. Hi farà excavacions i no dormirà tranquil fins que descobreixca el marbre enyorat. La jove arissina en podria estar gelosa.

El rector ens allarga un tros de làpida on hi ha gravades les lletres *F-L-A-M-I-N-*; i N'Hèlios al punt la desxifra llegint-hi *Flaminis*.

—¿I això què vol dir?— pregunta el senyor Rector.

—Eren una casta de sacerdots—li contesta el Mestre.— Al principi sols n'hi havia tres a Roma, però després en crearen de menors, augmentant el nombre. És de creure que la làpida fa referència a aquests. Després el Rector ens ensenya una altra pedra amb les lletres *S-T-T-L*. I el doctor li explica que allò era la fórmula sepulcral *sit-tibi-terra-levis*.

Quin dia pel Mestre! I encara li resta mostrar-me les vies funeràries, les pilastres d'un temple soterrat, i el teatre romà.

No em pogué ensenyar el tresor d'un enterrament de joveneta, descobert feia poc vora el mateix teatre, perquè el se n'havien duit a vendre a Barcelona.

—Ell mos ha escrit que n'hi donen cinc-cents duros— ens digué una pobre dona, esposa del pagès que el va trobar.

El doctor m'explica que consisteix en una cadeneta d'or i perles esgrogueïdes, orellals, agulles, monedes, i una caixeta, tot del temps de la decadència.

Sortírem de la ciutat per la porta ponentina. Recorreguérem ràpidament les velles vies encaixonades entre parets de pedra seca després d'antigues edificacions. A cada passa el doctor me feia observar restes d'escultura i sovint xifres esculpides a la pedra flonja, que en diuen *marès*.

De tant en tant els camins actuals se separen de l'antiga via, així és que pel mig dels sementers s'hi troben monedes, trossos de ceràmica i altres restes d'enterraments.

El doctor me mostra el lloc on encontraren el peu de la deessa i on creu descobrir-hi la resta de l'estàtua i tal volta els fonaments d'un temple.

Devers el cementeri actual visitarem una capella gòtica, amb el sostre de fusta, recentment restaurada, en la qual es conserva un bon retaule de Santa Anna, sobre l'altar major; i fent un poc de voltera per dins els camins fondos, entre les parets de pedreny blanquinós, anàrem a parar al teatre romà.

Aquí no fan falta les explicacions del Mestre; basta saber mirar. Sovint s'ha repetit que la llum, la configuració i la color, i fins la mateixa eixutor de la terra mallorquina li donen una gran semblança amb la costa grega del mar Jònic. Doncs és precís regonèixer que el paisatge dels entorns d'Alcúdia sembla més bé de la banda del Laci, essent lo que es descobreix des del teatre romà lo més italià de tot. No es pot trobar un escenari més soleiós, plàcid i bell.

El teatre té certa rusticitat. Les set o vuit files de pedrissos, que encara es conserven, escalonats en forma de mig cercol i cavats en el mateix marès, com el caminal del centre i els dels costats, estan disposats de manera que els espectadors donin l'esquena al sol ponent, a l'hora en què s'hi feien les representacions. L'ombra del velari, alçat darrera la gent, s'allargava sobre el teatre sense destorbar la visió de la comèdia, ni la de l'esplèndid escenari natural que es descobreix des de ses grades.

Més enllà de l'escena, prosceni, postceni, trona i orquesta, dels quals

no queda ni el més petit rastre –si és que tot això hi fos en son temps–, el terror blanquinós amb clapes rogenques, poblat de figueres, pins, alzines i airoses palmeres, decau suaument fins a la mar, on les aigües blaves de la badia d'Alcúdia semblen un llac tranquil, veient-se a l'enfront la costa rogent de les muntanyes d'Artà, lluint com si fossin d'aram brunyit. A mà dreta, el puig grisenc de Sant Martí, quasi a la vora, fa una clapa d'ombra, obrint-se més enllà la plana soleiosa de l'Albufera fins a Sa Pobla i per la corbada costa de Santa Margalida. A l'altre costat s'hi descobreix el port d'Alcúdia amb ses casetes blanques i una torre vermella sobre l'escullera natural del braç de tramuntana.

El sol prepotent ho il·lumina tot, donant-li vida, tons i colors impossibles de descriure.

El doctor, entusiasmat me diu:

–A la colònia baleàrica hi devia haver molta gent que entenia el llatí, quan s'hi representaven les comèdies dels grans mestres de Roma. Ara seria un espectacle ben agraït donar-n'hi qualcuna en aquest teatre, cercant les que diguessin millor amb l'escenari.

I al cap d'un poc afegeix amb cert enuig:

–No sé com En Piferrer i tants d'altres pogueren creure que això fos un amfiteatre romà, i fins qualcun arribar a prendre per coval de les feres lo que es veu clarament que no és més que una pedrera antiga, com aquestes altres més recents, qui amenacen destruir ben aviat lo poc que queda del curiós teatre.

Llavors me mostra les fosses d'enterraments que hi ha a la vora, i, no gaire lluny, aquella en què hi trobaren, fa uns quants mesos els objectes d'or de què he parlat suara.

No me cansava d'admirar tan bella perspectiva. Que de llum i de color, Déu meu!

Partírem.

A la tarda hi havia festa en el port d'Alcúdia; una espècie de jocs olímpics enmig del mar. Consistien en pujar a un pal ensabonat, a recollir-hi coloms, conills i pollastres: en aturar per la coa ben afaitada una porcella nedant cap a terra; en treure monedes del fons de l'aigua, capficant-s'hi, i en altres per l'estil.

Hi acudírem massa tard, i els jocs ja s'erren acabats. Pel camí topàvem amb la concurrència endiumenjada que en venia. Estols de jovent i parelles unides per les mans mirant-se amorosament. Carros mesells de dones amb infants, vehicles lleugers de la gent més acomodada, i galeres tirades per muls, amb el senyoriu.

Abans d'arribar-hi se presenta a ma vista un quadro virgilià, encantador. En primer terme un prat verdós per on tresquen o pasturen egües amb nadissos, ovelles i anyells, cabres i porcs. Una vaca blanca dona mamar a un vedellet roig. Els pastors, nins i dones, juguen o traïllen ací i allà. Vora el camí, al costat d'una figuera esponerosa, un cavall negre amb les cucales posades sobre els ulls, volta a una sínia sorollosa. Tot això té per fons el blau intens del llac. L'estany queda tancat per les costes aurífiques de l'enfront i per les platges rioleres dels voltants, destacant-se a l'esquerra les cases blanques del port i la torre del cap de l'escullera.

El doctor se n'és anat a colgar el seu fillet, i, per gran deferència, me deixa N'Hèlios, qui des de llavors està més xalest i expansiu.

Ens passejam llarg temps pel moll, mirant l'aigua enfosquida de la badia i els perfils encara més obscurs de la costa i de les serres de l'entorn. La nit és calorosa i no gaire clara. Les boires tapen la mitja lluna. El ball i els focs de la festa no comencen mai, i els estiuejants amb qui som vinguts al port ho esperen impacients.

N'Hèlios, somniós i pensatiu, me conta que l'any vinent serà doctor, com el Mestre, i deixa entreveure les il·lusions d'una vida nova. –*Yo no sé –me diu– cuándo podré volver y andar por aquí a mi talante, pero le aseguro que la lectura de los poetas mallorquines y el recuerdo de estos días me proporcionará más de un rato de dulce añoranza.*

Qui sap si, veient discórrer per dins l'ombra les parelles enamorades,

sent el pessigolleig de l'enveja! Sembla que fins ara no ha tingut temps per a entretenir-se amb el dolç flirteig, però tal volta ho enyora, mentres espera resignat l'hora oportuna. ¿Hi arribarà un poc tard, com el doctor?

Atenea, que encara governa sens rival, li amaga prudent a Afrodita bella per por que Psiquis, encenent sa llàntia, no vessi l'oli, i desxondesca l'Amor obrint-li els ulls.

L'endemà vaig fer amb N'Hèlios una eixida a l'Albufera. El Mestre no hi vingué.

Quan fórem defora de la Ciutat, prenguérem pel camí de migjorn i, a menys d'un quilòmetre de la murada, topàrem un estanyol d'aigua pudenta, ple de fang i de llim verdosenc, i de vegetació pobríssima. Més enllà n'encontràrem d'altres, tots de poc fons i no gaire bells. Al trobar-nos enmig de la primera maresma, N'Hèlios me mostrà amb viu entusiasme el paisatge que es descobreix envers llevant. És un nou aspecte del que havíem admirat dies abans des del teatre romà i anant al port, vist ara a la claror intensíssima d'una diada de gran sol, devers mitjan matí.

N'Hèlios llavors me va confessar, mig empegueït, que molts d'hora-baixes, a la posta del sol, el contempla una estona de dalt la murada del costat de l'hort de la rectoria, des d'on se gaudeix sense destorbs del grandios espectacle.

Al punt topam una casa moderna abandonada, amb alta xemeneia. Abans hi havia una màquina de vapor que llençava l'aigua a la mar per un canal que encara s'hi veu; però com els terrers magres de l'entorn no indemnissaven els gastos de conreu, els han abandonat, i en poc temps les plantes salabroses i les aigües malsanes se'n són apoderades altra volta.

Torcem cap a ponent, vorejant l'estany. Per la dreta del camí corre una síquia d'adob de més d'un metre d'amplària, que, abans d'abandonar aquells camps, servia per regar-los. A cada banda de la via hi ha una tira de morers raquítics o de tamarells aromàtics. Aqueixes línies d'arbres i la síquia de regadiu s'hi troben vorejant tots els camins de l'Albufera.

A la dreta, a curta distància, comença la falda del puig de Sant Martí, on se troba, dins un fondal, la primitiva i senzilla església cristiana anterior a la dominació mora, que el Mestre ens ha comanat ferm que visitàssem. El temps curteja, i seguim endavant. Val més veure la ufanosa vegetació bufarenca.

L'Albufera, extensa planura de devers tres-centes mil àrees de superfície, està compresa entre la costa de la badia d'Alcúdia per llevant i migjorn, la duna de Muro i la plana de la Marjal de Sa Pobla per la part de ponent i el serral de Sant Martí, i la murada pel Nord.

Fins ja fa una quarantena d'anys tot eren aiguamolls i estanys, que només donaven pasturatges, canyet per cremalls, i sorra (*) pel lleixiu dels saboners. Una companyia anglesa, a força de lliures esterlines, treballs penosíssims i màquines potents, ho arribà a secar, convertint-ho en terres de conradís, que les aigües invadeixen de nou cada hivernada, per poc que es descuidin.

Com els anys en què s'hi feren les primeres obres foren de molt d'eixut, els pagesos creien que aquells heretges estrangers tallaven els núvols i que per això no pluvia. Encara es canten les gloses que els feren maleint sa vinguda.

Després s'han anat provant diferents conreus amb mitjana sort, fins que darrerament sembla assegurada la producció de l'arròs. La gent de Sa Pobla que ho conra és molt feineria; així és que aquella redolia, exceptuant la part d'Alcúdia, és avui la més fèrtil, productiva i rica de l'Illa.

A l'altura del casal rogenic de Can Bauma, torcem en direcció Sud i entram de ple per mig dels ufanosos arrossars de la gran plana. Per tot lo que es descobreix, veiem sobre la terra grassa i greixosa, sempre mullada, onejar-hi atapits els brins coberts de fullatge, torcent-se llur espiga de raïm amb el pes del gra. De les síquies que voregen els quadrats verdosencs de plantes arrosseres, lleugerament esgroguïdes, s'alça el canyet abrusador i hi creixen les sesqueres i les salsores llepissoses. Seguint els camins, que els arbres esponerosos ombregen, trobam aquí i

(*) Planta palustre

allà taulars d'auaus i d'hortalisses. Pertot l'aigua corre abundantament.

En arribar al Canal Gran, que baixa en direcció de ponent a llevant, entre els dos més estrets, la vista dels arbres ramuts i vigorosos dels marges, la del llunyedà de la corrent clapejada per les ombres del ramatge perllongant-se per cada part del pont a gran distància, la remor de l'aigua que fila pels rierols, i el soroll de la que alcen les màquines, i el trafegar de l'estol d'homes mig desnús llençant de pressa amb grans pales el fang del canal a les vores, i la llússor de la vegetació verdosenca i exuberant dels prats de l'entorn, i l'aire més gruixat i humit, i el sol més calent i brillant que en els altres llocs del país, donen a aquell paratge un aspecte estrany per a la gent de la terra, poc avesada a admirar semblants paisatges.

Enmig de jardins i horts plens de fruiterars i arbres d'ombra, treu el cap la casa blanca del propietari, i, un poc més enfora, a la vora del canal, la de la màquina que engega l'aigua al mar. Més lluny en trobam una altra, que, movent acompassadament les pales, les fa córrer de pressa escumejant sorollosa.

Llavors, torcent en direcció de llevant, seguim fins ben a prop de la mar. És envers migdia. Estols blancs d'homes i dones, amb robes lleugeres, couen llur dinar a l'ombra dels pins, sobre l'arena calda. Hi són vinguts a nedar des de Sa Pobla. És diada de bauxa, i sospit que, com els grecs d'altre temps, la consagren alegrement a Bacus i Cítèrea.

Prest som a la casa ruïnosa de la màquina abandonada. A l'altra part de l'estany que anam vorejant s'hi colombren, drets vora l'aigua, tres o quatre aucellots de la forma i tamany dels flamencs, quiets, immòbils dins el fang, despreciant els nostres crits i mamballetes. Una munió de martins-pescadors, l'humil aucellet del prat, negrós i lleig, se belluguen sobre el llot cercant cuquets i volategen sense fer-nos cas. Passam de pressa i no ens aturam fins arribar a l'ombra placèvola del pòrtic de la Victoria.

La caseta del Doctor Papirus queda buida poc abans de començar la tardor.

I, durant tota la hivernada, el Mestre i N'Helios, enyoradissos, seguei-

xen resignadament llur tasca en el fons d'un piset de lloguer de la ciutat forastera, boirosa, freda, i adormissada, cap de la província.

¡Oh, Hèlios, fill de Jove! Aixeca't i camina, si ta diada ha d'esser aurífica i lluminosa, com la badia llevantina ubriagada de sol.

TARDANIES

JOAN ROSSELLÓ DE SON FORTEZA

